

УДК 021.61:[005.922.52:004.932](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.3(332).19-23

Наталія Сенченко,
кандидатка історичних наук,
провідна наукова співробітниця
науково-дослідного відділу історії та археології
Національного заповідника "Києво-Печерська лавра",
e-mail: n_center@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6058-7964>

Науково-методологічні підходи до створення контенту електронних бібліотек

У статті здійснено аналіз принципів проєктування та формування цифрових колекцій електронних бібліотек. Розглянуто базові принципи, як-от інтеграція, стратегічне планування, забезпечення якості цифрового контенту та його науково-методичне супроводження.

Обґрунтовано потребу створення експертної ради та робочих груп для визначення профілю комплектування електронних бібліотек і формування контенту репозитаріїв.

Наголошено на необхідності формування інтегрованого електронного каталогу культурної спадщини бібліотек, архівів та музеїв для надання читачам інформації про наявність архівних документів і музейних об'єктів у бібліотечних фондах. Наведено основні принципи його створення та функціонування: використання єдиного формату представлення даних, застосування єдиної методики опису та індексування, використання єдиних авторитетних файлів для забезпечення контролю точок доступу; надання єдиного пошукового інтерфейсу.

Підсумовано, що на основі результатів теоретичних досліджень і практичної діяльності бібліотек у сфері формування цифрових колекцій доцільно підготувати науково-практичний посібник "Формування цифрових колекцій", а також розробити програму лекцій "Формування та використання цифрових колекцій".

Ключові слова: електронні бібліотеки; цифрові колекції; репозитарій; метадані; стратегічне планування; якість колекції

Постановка проблеми. У сучасному світі масове оцифрування фондів бібліотек, архівів та музеїв стало стандартною практикою, що спонукало професійну спільноту до усвідомлення потреби постійного розвитку цифрового контенту та супутніх послуг на основі науково-методологічних підходів.

У будь-якій інформаційній діяльності використовують теоретичні знання та результати конкретних досліджень, які визначають основи, принципи й методи роботи з великими обсягами оцифрованих документів і метаданих.

Проєктування електронних бібліотек охоплює програмно-технологічні аспекти, зокрема інформаційні системи та віртуальні сервіси, а також створення контенту — основного змістового компонента електронних бібліотек (ЕБ).

Мета статті — розглянути науково-методологічні засади й визначити загальні базові принципи проєктування та формування цифрових колекцій електронних бібліотек.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера науково-методологічних підходів до формування цифрового контенту бібліотеки охоплює сукупність принципів, які визначають загальну

мету та стратегію діяльності зі створення великих інформаційних масивів. Різноманіття наявних електронних бібліотек передбачає використання різних науково-методологічних підходів, наприклад, наукові електронні бібліотеки завжди відрізнятимуться від електронних бібліотек, призначених для широкого кола користувачів.

У цьому контексті слід зосередити увагу на загальних базових принципах, до яких належать інтеграція, стратегічне планування, забезпечення якості цифрового контенту та науково-методичне супроводження.

Інтеграція

Принцип інтеграції передбачає поєднання різних типів цифрових об'єктів — від архівних документів до мультимедійних ресурсів — у єдиному електронному середовищі. Користувачі мають змогу діставати доступ до різноманітної інформації через єдиний інтегрований електронний каталог.

Інтеграція також передбачає об'єднання документів суспільного користування з матеріалами, що підпадають під дію законодавства у сфері авторського права, з урахуванням ліцензійних угод. Це сприяє створенню єдиного ресурсу

для різних категорій користувачів і допомагає розширити доступність цифрового контенту.

Стратегічне планування

Стратегія формування та розвитку цифрового контенту електронних бібліотек повинна базуватися на чітко розробленій технології управління проектами та їх подальшого контролю. За результатами досліджень у цій сфері, виявлено, що принаймні третину цифрових проєктів за кордоном не реалізовано через брак ефективного управління та контролю, а ще третину — через нечітко визначення мети та недостатню поінформованість щодо обсягу та складності робіт залучених фахівців. Це призвело до визнання у світі стратегічного планування обов'язковою умовою створення електронних бібліотек, цифрових колекцій і масивів цифрового контенту.

Профіль комплектування й методика відбору документів до фонду є ключовими елементами, що визначають розвиток змістового складника електронних бібліотек. Основні засади та особливості формування фонду, тематика, види й кількість матеріалів, введених до складу ресурсу, визначено у **профільні комплектування**. Добір ресурсів для ЕБ схожий на традиційне комплектування бібліотек, проте замість аналізу друкованої літератури бібліотекарі оцінюють ресурси, що мають стати основою цифрової колекції або її частиною. Важливою є поінформованість про подібні колекції, створені в інших організаціях, щоб уникнути дублювання під час оцифрування. Оскільки більша частина колекцій складається не тільки з рідкісних книг та архівних матеріалів, а й із карт, фотографій, творів мистецтва, аудіо- та відеозаписів, то в методиці відбору зафіксовано технічні вимоги до цифрових копій кожного виду матеріалів.

Формування будь-якого цифрового ресурсу неможливе без його послідовного, систематичного вивчення й аналізу. Аналіз контенту електронних бібліотек передбачає систематичне збирання даних щодо поточного кількісного та якісного стану електронного фонду з метою накопичення обсягу інформації, що дає змогу зафіксувати й надалі відстежувати закономірності розвитку колекцій, визначати шляхи їх удосконалення. Аналіз фонду електронних бібліотек проводять і для вторинного відбору документів, що дає змогу заповнити лакуни чи додати видання або документи, не внесені раніше з об'єктивних причин.

Результати аналізу фонду є корисними для перспективного планування процесів оцифрування. Загалом, слід виокремити два напрями

збирання даних: забезпечення попиту користувачів і зміст цифрового контенту.

Оцінювання якості контенту

Під час формування цифрового контенту електронних бібліотек важливо забезпечити його якість, котру оцінюють за такими критеріями: предмет/тематика, обсяг ресурсу, його оновлюваність та авторитетність. Від якості цифрового контенту залежить рівень забезпечення інформаційних запитів користувачів. Якщо ресурс електронної бібліотеки обмежено тематикою, оцінку тематичної наповненості фонду визначають такі чинники:

— якнайповніша концентрація документів з основної тематики, котру певні дослідники вважають ядром фонду електронної бібліотеки;

— наявність фундаментальних праць і видань монографічного характеру з відповідної тематики відомих у своїх галузях фахівців;

— наявність авторитетних довідково-енциклопедичних видань;

— жанрове розмаїття, з дотриманням балансу документів наукової, науково-методичної, методичної, навчально-допоміжної та іншої спрямованості;

— глибина комплектування електронного фонду (хронологія появи документів, що залучаються, географічне та мовне охоплення);

— розкриття тематики не тільки через текстові, а й через картографічні, образотворчі, аудіовізуальні та інші документи.

Якість цифрового контенту з погляду тематики в електронних бібліотеках забезпечується принципом селективності, тобто вибору документів для оцифрування з урахуванням **експертних оцінок**.

Експертна рада електронної бібліотеки

У процесі формування електронної бібліотеки постає потреба створення Експертної ради з великим колом завдань, серед яких: визначення профілю комплектування електронної бібліотеки; організація профільних робочих груп для розроблення тематичних цифрових колекцій і науково-методичної роботи; оцінювання проєктів профільних колекцій; перегляд чинних міждержавних і національних стандартів; участь у роботі Міжнародної організації зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) щодо бібліотечно-інформаційного забезпечення у сфері суспільних і гуманітарних наук.

Експертами можуть бути історики, правознавці, філологи й лінгвісти, залучені з різних організацій. Експертна діяльність у царині формування цифрового контенту електронних бібліотек є об'єктивно потрібною не лише в контексті

поточного комплектування, а й для прогнозування й моніторингу розвитку фонду. Саме експертиза забезпечує авторитетність цифрового контенту для користувачів.

У процесі відбору ресурсів ураховують такі чинники: відповідність заявленій тематиці; інформаційна цінність для бібліотечних і культурно-історична для архівних матеріалів; мова; обмеження авторського права та інші.

Якість цифрового контенту можна опосередковано оцінювати й за кількісними критеріями. Це не лише збільшення сукупного обсягу електронного фонду, а й кількісне поповнення базовими цифровими колекціями.

Важливою є також динаміка розвитку окремих тематичних колекцій і колекцій визначних подій, котрі спочатку створювали як самостійні, але з перспективою введення до складу базових. Окрім цього, планомірність і систематичність поповнення ресурсу на **основі профілю комплектування** мають сприяти досягненню "критичної маси" цифрової колекції, потрібної для ефективного пошуку документів та проведення аналізу фонду.

Ще одним якісним критерієм є оновлюваність ресурсу чи його актуалізація загалом. Очевидно, що ресурси, які не поповнюються, мають право на існування лише за меморіальної спрямованості (повністю оцифровані власні колекції, добірки книжкових пам'яток тощо). Будь-який сучасний цифровий ресурс, орієнтований на підтримку науки й освіти, має розвиватися в напрямі постійного нарощування кількісних характеристик. Важливо, щоб електронний фонд ЕБ поповнювався регулярно через завантаження цифрових копій документів до репозитарію інформаційної системи.

Тематичні електронні колекції — це цифрові масиви первинних документів певної тематики, доповнені іншими матеріалами у формі критичних есе, оглядів, біографій та бібліографії. При цьому будь-яка подія, місце, явище чи об'єкт дослідження можуть бути темою. Основна мета — надати користувачам, які поглиблено вивчають певну тему, масив документів у систематизованій формі. Навігація ним дасть змогу не лише здобути потрібну інформацію, а й оцінити можливості сукупного ресурсу загалом.

Вважаємо доцільним розроблення **типових моделей** окремих цифрових колекцій, упродовження яких сприяло б наскрізному процесу їх проектування, реалізації та подальшої підтримки.

Прикладом моделей, що активно використовуються, є персоноорієнтована та регіонаознавча. Це можуть бути цифрові колекції, присвячені

історичним персонам, які зробили внесок у розвиток української державності, науки, культури та освіти. Під час створення таких колекцій слід віддавати пріоритет особам, життя й діяльність яких розглядаємо крізь призму переломних моментів історії країни: освоєння нових територій, революцій, воєн, проведення реформ, створення державних інститутів влади тощо.

Актуальним є формування цифрових колекцій з усіх регіонів України. Обсяг може бути різним, але в майбутньому вони дістануть повноцінне втілення у формі масштабних цифрових масивів, що поєднують документи з різних аспектів історії та сучасного стану українських регіонів.

Прикладом структурованих цифрових регіональних колекцій може слугувати **інформаційний портрет регіону**. До створення таких колекцій залучають регіональні установи, поміж яких особливе місце посідають не лише бібліотеки, а й архіви та краєзнавчі музеї.

Ще одним різновидом важливих колекцій ЕБ є зібрання, присвячені окремим державам — "країнознавчі", до відзначення пам'ятних дат і спільних важливих заходів у межах міжнародної співпраці. Основним принципом групування матеріалів у колекції є історико-хронологічний.

Особливого значення під час складання колекцій надають архівним документам, які наявні майже у всіх типах цифрових колекцій ЕБ: тематичних, колекціях подій, присвячених окремим організаціям та установам. Серед останніх не можемо обійти увагою колекції Києво-Печерської лаври.

Проблема полягає в тому, що у процесі створення цифрового контенту профільні фахівці відчувають брак фундаментальних теоретичних і науково-методичних розробок у цій галузі. Це спричиняє потребу вивчення закордонних досліджень, стандартів створення та подання цифрових копій документів, опису цифрового контенту та багато іншого. З огляду на це слід вжити низку заходів:

— сформувати й послідовно актуалізувати базу регламентувальних і науково-методичних матеріалів, призначених не лише для внутрішнього користування, а й для реальних / потенційних користувачів;

— налагодити систему підвищення кваліфікації співробітників ЕБ на основі вивчення передового досвіду світових лідерів у галузі інформаційно-бібліотечних технологій, передавати знання й досвід партнерським організаціям та установам;

— організувати проведення наукових досліджень у галузі лінгвістичної та технологічної підтримки електронних каталогів і формування

цифрових колекцій, випуск наукових збірників, методичних матеріалів; здійснити переклади міжнародних стандартів та рекомендацій;

— розробити науково-практичний посібник "Формування цифрових колекцій", провести аналіз поняття "колекція" в широкому значенні та визначити окремі терміни: "архівна колекція", "музейна колекція" і "цифрова колекція"; схарактеризувати інформаційну, кумулятивну, просвітницьку, навігаційну, комунікаційну та адміністративну функції колекцій.

Інтегрований електронний каталог

Завдання створення інтегрованого електронного каталогу культурної спадщини бібліотек, архівів та музеїв актуалізувалося через потребу надання читачам інформації про наявність архівних документів і музейних об'єктів у бібліотечних фондах. Профільні фахівці мають розробити моделі та стандарти формування таких каталогів, гармонізуючи правила опису й формати представлення даних.

Модель інтегрованого електронного каталогу ґрунтується на базовому наборі даних, достатньому для опису, пошуку та відображення ресурсів усіх видів із можливістю подальшого розширення описів архівних матеріалів і музейних об'єктів.

Основні принципи створення та ефективного функціонування інтегрованого електронного каталогу:

— використання єдиного формату представлення даних для забезпечення сумісності форматів подання ресурсів;

— застосування єдиної методики опису та індексування, враховуючи особливості кожного типу ресурсів;

— використання єдиних авторитетних файлів для забезпечення контролю точок доступу;

— надання єдиного пошукового інтерфейсу для зручного доступу до різноманітних ресурсів.

Для розроблення інтегрованого каталогу культурної спадщини бібліотек, архівів та музеїв необхідно створити Міжвідомчу робочу групу (МРГ), мета якої — розроблення принципів і підходів до подання в єдиному каталозі визначених матеріалів та забезпечення доступу до них з урахуванням світового досвіду.

До складу МРГ слід залучити представників архівів і національних бібліотек. Робочу групу може консультувати експертна рада Національної служби розвитку системи форматів MARC 21 ЮНЕСКО, що визначає формати для архівних матеріалів і культурних об'єктів.

У план роботи групи потрібно внести завдання перекладу міжнародних стандартів і

правил опису архівних та музейних ресурсів. На основі вивчення вітчизняного й світового досвіду за потреби слід ініціювати розроблення доповнень до формату MARC 21 для ідентифікації та опису цих матеріалів.

Для формування й успішного функціонування інтегрованого електронного каталогу передусім доцільно визначити принципи поєднання, представлення та доступу до бібліотечних, архівних і музейних ресурсів. Розробити: рекомендації з опису та індексування електронних копій документів; методику опису музейних об'єктів для бібліотечних каталогів; методику каталогізації та пошуку цифрових колекцій із використанням електронного каталогу; передбачити можливості аналізу змісту та присвоєння предметних точок доступу в електронному каталозі.

Окреслені роботи важливі для формування Технічного завдання для доопрацювання програмного комплексу електронної бібліотеки.

Висновки. Електронна бібліотека є складним комплексом різних технологічних процесів забезпечення повного життєвого циклу створення, поширення, використання та подання даних і знань. Центральне місце у цьому комплексі посідають саме цифрові колекції, що об'єднують інформацію, документи, знання та є цифровим змістом, заради якого користувачі звертаються до електронних бібліотек. Підготовка цифрових колекцій — і у вузькому розумінні як систематизація електронних інформаційних ресурсів, і у широкому контексті як створення засобу навігації у великих масивах документів — потребує високої кваліфікації персоналу та спеціальних знань.

Об'єднання ресурсів у цифрові колекції суттєво змінює склад фондів бібліотек. Тенденція до об'єднання ресурсів у цифрові колекції з метою надання користувачам відібраної та систематизованої інформації з певного предмета, теми чи проблеми, а також необхідність організації доступу до них за допомогою електронного бібліотечного каталогу зумовили появу нового об'єкта каталогізації — колекцій і, відповідно до цього, потребу розроблення моделі їх опису.

На основі результатів теоретичних досліджень і практичної діяльності бібліотек у сфері формування цифрових колекцій доцільно підготувати науково-практичний посібник "Формування цифрових колекцій", у якому особливу увагу приділити створенню метаданих колекцій. Варто також подати основний набір і характеристику елементів метаданих колекції, основний набір полів формату MARC 21 для рівня колекції, методику

формування опису цифрових колекцій, особливості індексування колекцій як цілісного інформаційного ресурсу, їх анотування.

Для створення колекцій у бібліотеках варто розробити програму лекцій "Формування та використання цифрових колекцій", до якої слід внести такі теми: "Особливості формування метаданих цифрових колекцій"; "Елементи метаданих цифрових колекцій. Модель опису цифрових

колекцій у форматі MARC 21" чи інших форматах та "Індексування та анотування колекцій. Створення авторитетних записів". Лекції можна розмістити у відкритому доступі у форматі відеолекцій на порталі НБУВ чи НБУ ім. Ярослава Мудрого. Ці матеріали можуть стати корисними для працівників інформаційно-бібліотечних установ та організацій, які опікуються збереженням культурної спадщини у цифровій формі.

Natalia Senchenko,

PhD of Historical Sciences,

Leading Researcher of the Research Department of History and Archaeology,

National Preserve "Kyiv-Pechersk Lavra"

Scientific and methodological approaches to the creation of electronic library content

The article analyzes the principles of designing and forming digital collections of electronic libraries.

Basic principles such as integration, strategic planning, quality assurance of digital content and its scientific and methodological support are considered.

The need to create an expert council and working groups to determine the profile of electronic libraries and form the content of repositories is substantiated.

The need to create an integrated electronic catalog of the cultural heritage of libraries, archives and museums to provide readers with information about the availability of archival documents and museum objects in library funds is emphasized. The main principles of its creation and functioning are given: use of a single data presentation format, use of a single method of description and indexing, use of single authoritative files to ensure control of access points; providing a single search interface.

It was concluded that based on the results of theoretical research and practical activities of libraries in the field of digital collection formation, it is advisable to prepare a scientific and practical guide "Formation of digital collections", as well as to develop a program of lectures "Formation and use of digital collections."

Keywords: *electronic libraries; digital collections; depositary; metadata; strategic planning; collection quality*

Надійшла до редакції 15 березня 2024 року

УДК 027.54НБУВ:021.1](477)"364"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.3(332).23-29

Оксана Клименко,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу наукових видань НБУВ,

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57457369900>

ResearcherID GPF-5449-2022

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>

Олена Сокур,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка відділу науково-методичної роботи НБУВ,

e-mail: sokurolo@ukr.net

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57457558800>

ResearcherID GON-5837-2022

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>

Функції науково-методичної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У статті обґрунтовано базові функції науково-методичної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в сучасних умовах.

Аргументовано що в реаліях воєнного стану науково-методична діяльність відділу науково-методичної роботи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, спрямована на оптимізацію роботи головного науково-інформаційного комплексу держави, а також бібліотек наукових установ Національної академії наук України, реалізується на загальнодержавному рівні задля ефективного